

Bortom maskinrymdens tao

| av Per Ericson

Som aldrig förr har vi möjlighet att i politiken praktisera den taoistiska icke-handlandets princip. Samtidigt står frihetens vänner inför uppgiften att säkra förutsättningarna för ett fritt samhälle i en värld utan gränshinder. Därför kan de inte kosta på sig att bara flyta omkring.

MÄNNISKANS HISTORIA är i hög grad en berättelse om kampen mellan makt och frihet, mellan stat och samhälle, mellan överhet och undersåtar. Det är en berättelse om ständiga försök att överleva Leviatans utfall och omfamningar, och om en strävan att fjättra odjuret. Var tid har haft sina bakslag och framgångar. I det sammanhanget kan man säga ett och annat till taoismens försvar.

Det berättas att Lao Tzu var en tystlåten bibliotekarie som på ålderns höst lämnade civilisationen. Högt uppe i ett bergspass övertalades han av en grindvakt att skriva ner sin visdom, och resultatet blev Tao Te Ching, boken om Vägen och dess kraft. Detta hände sig ett antal hundra år före vår egen tideräknings början, men den gamle mannens milda filosofi fortsätter att inspirera och vägleda. Ibland ritas Lao Tzu in på den radikala liberalismens stamträd som ett av de första namnen i den tanketraditionen. Taoismen hävdar nämligen att den bäste ledaren är den som människorna knappt är medvetna om, och att ju fler lagar och förbud som finns, desto fattigare blir folket.

En viktig del i taoismens livshållning illustreras bäst av liknelsen om vattnet:

I hela Världen finns inget mjukare eller svagare än vatten.

Trots det kan de som lyckas när de angriper det hårda och starka inte besegra det.

Därför att ingenting kan skada det.

Det svaga besegrar det starka.

Det mjuka övervinner det hårda.

Vattnet rinner undan, flyr genom fingrarna på de gripande händerna, väljer en ny väg, slingrar sig fram. Vattnet är symbolen för ett ideal.

Vattnet kämpar inte, det flyter. Att spilla kraft på

handlande, för handlandets egen skull är inte bara meningslöst utan destruktivt, för det skapar friktion och konflikt och kan leda till störd sinnesfrid.

TAOISMENS ALTERNATIV är wu wei, läran om att icke handla. Filosofen Lin Yu-Tang har formulerat saken som så:

”Det är hemligheten med att behärska omständigheterna utan att hävda sig mot dem. Det är principen att ge efter för en annalkande kraft på så sätt att den inte kan skada en.”

Vattendroppen kan urholka stenen, och floden kan gräva sig ner genom berget. Men vattnets mest intressanta egenskap är ändå att det flödar vidare, samtidigt som det nöter ner. Motståndspunkten omsluts och passeras. Människan har inte vattnets energi, och inte flodens självförnyande reservoar. Men hon kan ändå leva genom att omsluta och passera hinder. Bäst kan hon efterlikna vattnet när transaktionskostnaderna är låga, det vill säga när den energi som krävs för att kringgänsa hinder är liten.

Maskinrymden erbjuder ett utmärkt forum för wu wei. I maskinrymden är transaktionskostnaderna låga, och människans energi kan flöda som vattnet över gränserna, genom sprickor i murarna. Tack vare de möjligheter maskinrymden erbjuder kan vi kosta på oss att ignorera Leviatan mer än någonsin tidigare, samtidigt som han försvagas utan att vi behöver växla slag eller kulor med odjuret.

Människan har alltid varit starkt beroende av de geografiska omständigheterna. Att vara född på fel plats har ofta varit detsamma som att vara född till olycka. Möjligheten att flytta rent fysiskt har ibland funnits, men har varit förknippad med höga transaktionskostnader. Maskinrymden bidrar till att lösa upp denna geografins tragedi.

NÄTET ERBJUDER BÅDE ACCESS och exit, oberoende av de styrandes invändningar. Det vill säga – tillgång till kunskap, och möjligheter att föra ut och gömma undan både information och egendom. Utan att behöva vara särskilt intresserad av maskinrymdens tekniska lösningar kan jag enkelt välja att vara anonym i många sammanhang och jag kan skydda min kommunikation med lättillgänglig krypteringsteknik som erbjuder betydande tuggmotstånd till och med för nationella säkerhetstjänster.

Nätet skapades för att kunna överleva ett kärnvapenangrepp. Bieffekten har blivit att det också har en betydande förmåga att motstå politisk klåfingrighet. Inte genom att resa murar av metall och betong, utan genom att sakna centrum. Så visst förtjänar maskinrymdens Tao att hyllas.

I kombination med de processer som går under samlingsbeteckningen globalisering framstår nätet som en del av en närmast oundviklig förändring som sveper fram över världen. I hög utsträckning går denna utveckling i liberal riktning. Betyder det att vi kan luta oss tillbaka och invänta målspurten?

Den som intresserar sig för nätets befriande potential bör begrunda en klassisk fråga: Vad är det som driver utvecklingen – verktyg och materiella faktorer eller idéer? Varje svar som anger bara ettdera av alternativen är dömt att bli missvisande. Sanningen är att verktyg och idéer utvecklas i samverkan och skapar nya möjligheter för varandra.

I den marxistiska traditionen finns en antydning till ett svar på frågan om vad som för historien framåt – en kombination av objektiva och subjektiva element. Den objektiva delen handlar om det som är kärnan i marxismens trossystem – produktionsförhållanden som förändras och driver samhället i en viss riktning. Men marxister i alla tider har varit medvetna om att en revolution också är beroende av subjektiva element, som formas av övertygelser, av analyser och av mänskligt handlande, enskilt och i grupp. Vore det inte så skulle det saknas behov av revolutionära förtrupper och den marxistiska samhällsanalysen skulle vara överflödigt. När Friedrich Engels i Bondekriget i Tyskland (1875) berömde de tyska arbetarna för att de hade ”utnyttjat fördelarna i sitt läge med sällsynt förstånd” framhöll han tre element i framgångsreceptet:

”För första gången sedan en arbetarrörelse kom till föres kampen planmässigt, i samklang och sammanhang, från dess tre sidor: den teoretiska, den politiska och den praktisk-ekonomiska (motstånd mot kapitalisterna).”

Marx och Engels var historiematerialister, vilket innebär att de ansåg att idéers ursprung och betydelse kunde förstås utifrån det historiska sammanhanget. Idéer blir med den utgångspunkten långtifrån betydelselösa. Där-

Taoismen hävdar att den bästa ledaren är den som människorna knappt är medvetna om, och att ju fler lagar och förbud som finns, desto fattigare blir folket.

emot kan vissa idéer pekats ut som delar av en ideologi, det vill säga av ett tankesystem som har tillkommit eller konstruerats för att försvara en given materiell ordning. Då har den teoretiska överbyggnaden sin förankring i den materiella basen, och en förändring bör därför genomdrivas genom praktisk politik, snarare än genom filosoferande, eftersom ideologin kommer att leva vidare så länge som produktionsförhållandena förblir desamma. Därav det välkända uttalandet i Marx elfte tes om Feuerbach: "filosoferna har bara tolkat världen, på olika sätt; poängen ligger dock i att förändra den."

INTE ENS MATERIALISTERNA Marx och Engels förnekade betydelsen av idéer. De materiella faktorerna har dock från tid till annan trott sig så överväldigande att radikala samhällsombud har lockats att tro att utgången av kampen är given på förhand. 1853 höll abolitionisten Frederick Douglass ett tal där han förutspådde att slaveriet var dömt att gå under, eftersom institutionen inte skulle klara av konkurrensen i ett modernare samhälle, med effektivare tekniska och ekonomiska lösningar:

"Det har en fiende i varje tacka järnvägsjärn, i varje elektrisk kabel, i varje förbättring i navigationen..."

Dessvärre hade Douglass fel. Forskare som ekonomipristagaren Robert Fogel och ekonomihistorikern Stanley Engerman har visat att slaveriet var i högsta grad både lönsamt och effektivt ur plantageägarnas synvinkel. Slaveriets avskaffande var inte ekonomiskt oundvikligt, i alla fall inte i 1800-talets amerikanska sydstater. Det var inte den tekniska utvecklingen i industrisamhället som drev fram slaveriets avskaffande, utan målmedvetet mänskligt handlande, grundat i idéer. Den etiska, eller om man så vill subjektiva, komponenten var av avgörande betydelse.

DÄRMEDE INTE SAGT ATT den subjektiva komponenten ensam kan förändra världen. Jordmånen måste vara den rätta. Aldrig så goda idéer gör ingen skillnad om de materiella förutsättningarna för en förändring saknas. Återigen är slaveriets avskaffande ett exempel. De materiella faktorerna drev inte fram ett avskaffande, men de motverkade det heller inte i alltför hög grad. Slaveriet var lönsamt för plantageägarna, men andra produktionsmetoder stod till buds, främst de nordliga staternas industrikapitalism. I en situation där det fanns alternativ att välja mellan föll de subjektiva elementen avgörandet. Redan innan det katastrofala inbördeskri-

get i USA var slaveriet på väg bort, bland annat därför att det för allt fler framstod som uppenbart moraliskt förkastligt och därför att andra möjligheter fanns tillgängliga.

Faktum är att den kanske mest slagkraftiga etiska argumentationen mot slaveriet byggde just på att exponera de ekonomiska drivkrafter som gjorde produktionsmetoden lönsam och attraktiv. I den anglosaxiska litteraturen talas det ofta om "the dismal science" – den dystra vetenskapen. Thomas Carlyle, skotsk författare, klistrade den etiketten på nationalekonomin 1849, när han uttryckte sin oro över att ekonomerna skulle driva fram slaveriets avskaffande.

Nätet skapades för att kunna överleva ett kärnvapenangrepp. Bieffekten har blivit att det också har en betydande förmåga att motstå politisk klåfingrighet.

CARLYLE HADE EN idealiserad bild av slaveriet. Mot ekonomernas paroller om handelsrelationer för ömsesidig vinning ställde han den hierarkiska och reaktionära doktrinen om glädjen i att tjäna samhällets "bättre" skikt. Slavarna borde närmast vara tacksamma för att de bereddes denna möjlighet. Denna förljugna ideologi avslöjades grymt av Harriet Martineau, som gjorde en ekonomisk analys av de amerikanska slavstaternas sexuella exploatering. Slavstaterna framhölls av anhängarna som moraliskt fördömliga eftersom prostitution var sällsynt. Martineau påpekade att sla-

vågarna hade funnit ett alternativ till att hyra kroppar per timme. De köpte kvinnor på livstid, utnyttjade dem för sex och gjorde sedan vinst på att sälja barnen. Hanteringen var lönsam och ekonomiskt uthållig, men moraliskt oförsvarlig och därmed i längden politiskt omöjlig i en demokratisk republik när tidens liberaler avslöjade myterna och reste krav på respekt för människovärdet.

Idéer är också en sorts verktyg. Om frihetens verktygslåda hålls tillgänglig ökar sannolikheten för att den kommer att användas i de historiska valsituationer där detta framstår som politiskt möjligt och attraktivt även för kallhamrade cyniker som struntar blankt i etiska värden. Liberalens uppgift är att ständigt förfina verktygen, att hålla dem tillgängliga och att propagera för deras användning.

Internet och dess stödjande strukturer ger oss många nya möjligheter. Men det är vi som måste välja vad vi vill göra med dem. Och helt oberoende av den fysiska verkligheten runt omkring blir vi inte hur mycket vi än anstränger oss. Nätets användare har en förankring i de gamla nationalstaternas mylla. Vad som händer i dessa stater påverkar fortfarande förutsättningarna för vad

som kan göras. Någonstans finns det alltid en kontakt eller en ledning som kan blockeras eller en människa som kan spärras in eller beskattas. I den mån statens intressen hotas är detta precis vad som kommer att ske.

Att beskatta människor blir svårare i den globala nät-åldern, men finns det någon som på allvar tror att statsmakterna världen runt frivilligt kommer att lägga sig ner och dö av finansiell undernäring? Skattebördorna kanske kommer att skiftas från lättroliga till trögrörliga skattebaser, och skattetrycket kanske kommer att sänkas något, men fogdar världen över har i alla tider funnit på råd när det gäller att samla rikedomar i statens kistor och det kommer de säkert att göra även i framtiden. De kommer att ha god draghjälp av de politiker som inom ramen för EU gör sitt bästa för att stävja möjligheterna till gränsöverskridande skattekonkurrens.

GLOBALISERINGEN pågår. Men utan politiska reformer kommer den att förbli ofullkomlig, och i vissa avseenden destruktiv. Ett alternativ där statsmakter anpassar sig så lite och så sent som möjligt leder till en annan världsordning än en förnyelseprocess där politiker försöker utnyttja globaliseringens fördelar maximalt för att skapa och sprida frihet och ekonomiskt välstånd. Det handlar om att riva gränshinder, avskaffa tullar, avreglera telekommunikationer, sänka skatter och skydda rätten till liv och egendom. Detta krävs inte minst för att världens mindre lyckligt lottade människor skall beredas tillträde till globaliseringens vinster. Handels hinder i den rika världen och telemonopol i den fattiga utgör två av de största stöttestenarna för de människor som lever på globaliseringens skuggsida.

För den sanne taoisten är allt detta inget problem. Han tror nämligen att de mörka och ljusa sidorna i tillvaron, yin och yang, rör sig i riktning mot jämvikt, av skäl som vi med ett någorlunda neutralt uttryck kanske kan kalla existentiella. För oss andra, som inte är övertygade om att kosmisk rättvisa oundvikligen kommer att skipas, och som i vilket fall som helst börjar bli en smula otåliga, är detta inget lockande alternativ.

Vad bör göras?

Svenska liberaler inriktar huvuddelen av sin aktivism på filosofiska resonemang. I den mån budskapets spridande ägnas någon tankemöda handlar det nästan alltid om taktiska, det vill säga kortsiktiga, överväganden. Det strategiska tänkandet lyser däremot med sin frånvaro. Det är förödande. En genomtänkt filosofi är förvisso

liberalismens grundval. Utan en levande debatt dör liberalismen. Eller som Lenin uttryckte saken: "Utan en revolutionär teori kan det inte heller finnas någon revolutionär rörelse." Men om liberalismen skall kunna vara något mer än ett inslag i en personlig förkovran eller i ett slags gruppterapi behövs också en strategi för seger.

VARJE RADIKAL RÖRELSE – och den liberala rörelsen är vonekligen radikal eftersom den eftersträvar en samhällsförnyelse som går på djupet – har att hantera avvikelser i form av högerpragmatism och vänstersektarism. Högerpragmatikerna är ständigt beredda att offra långsiktiga mål till förmån för blygsamma kortsiktiga framgångar, även om dessa framgångar direkt förhindrar upp-

nåendet av mer genomgripande förändringar. Ett högerpragmatiskt förslag kan till exempel vara att sänka de svenska skatterna ner till den nivå som är genomsnittlig i Europa, även om det innebär att man samtidigt accepterar tanken på en skattesamordning på Europaanivå som minskar möjligheterna för framtida, mer omfattande skattesänkningar.

Vänstersektaristerna lamslår å sin sida en rörelse genom att ta avstånd från behovet av varje prioritering med hänvisning till att sådant utgör ett förrådande av

rörelsens filosofiska principer. En liberal vänstersektarist skulle till exempel kunna hävda att det är ett svek att ägna mer tid och resurser åt att förespråka skattesänkningar än åt att kräva privatisering av isbrytarna och SMHI.

TRON PÅ MASKINRYMDENS TAO och på att globaliseringen med nödvändighet sprider liberalismen över världen är tilltalande för den liberala rörelsens vänster- och högerflyglar. Både högerpragmatiker och vänstersektarister lockas lätt att dra sig undan den politiska verksamheten, av sinsemellan olika skäl. Högerpragmatikern blir gradvis mera tjänsteman än politiker eller också satsar han på en karriär som lobbyist inom näringslivet, medan vänstersektaristen tenderar att söka sig bort från all politik för att slippa ta ställning till konkreta förslag. Båda längtar efter en civiliserad tillflyktsort bortom politikens stöj och stök. Högerpragmatikern finner kanske sin personliga utopi i seglarklubben eller bland radhusområdets trädgårdstomar, medan vänstersektaristen ägnar sig åt skriva bittra debattinlägg och göra arga analyser från åskådarläktaren samtidigt som han drömmer om att ladda ner sig på en hårddisk och

Det var inte den tekniska
utvecklingen i industri-
samhället som drev fram
slaveriets avskaffande,
utan målmedvetet
mänskligt handlande,
grundat i idéer.

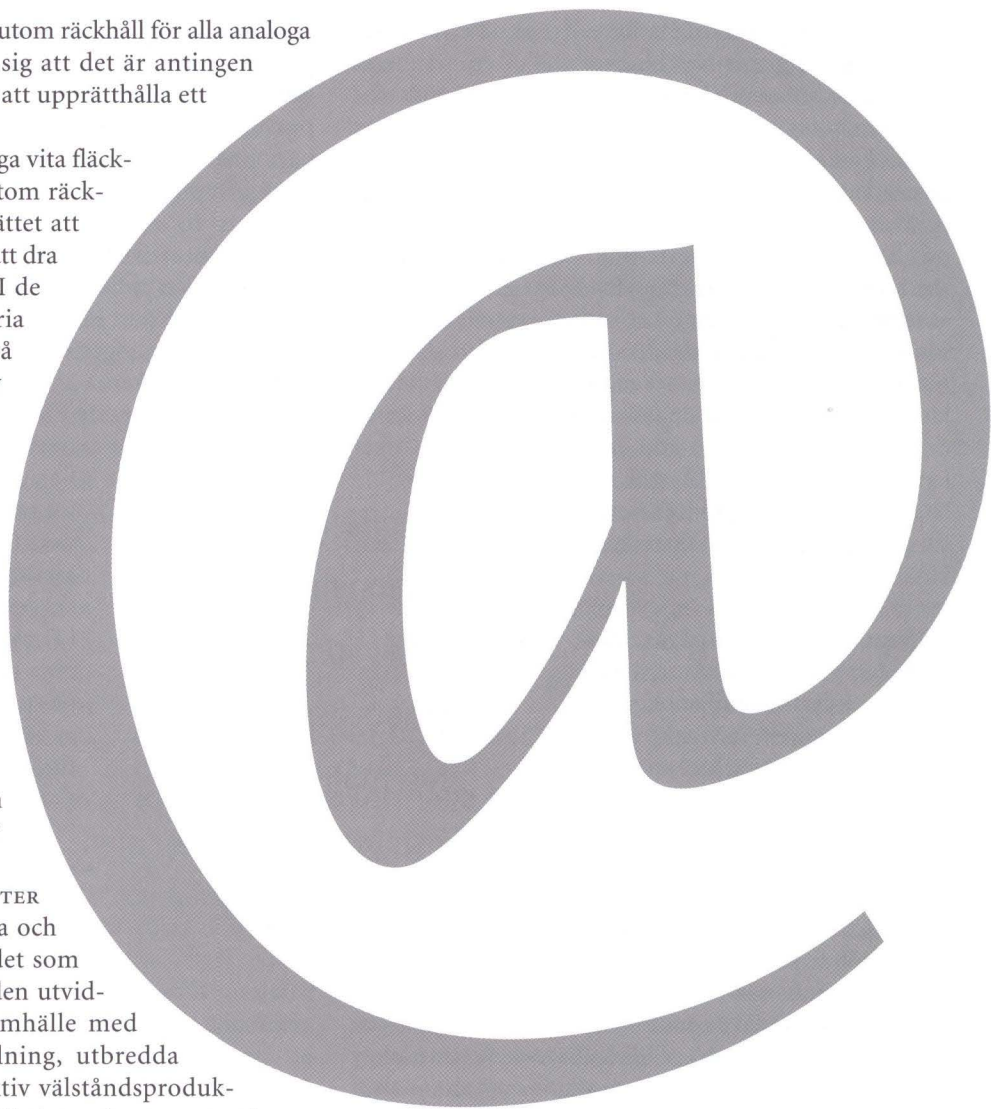
leva fritt i maskinrymden, utom räckhåll för alla analoga skattmasar. Båda intalar sig att det är antingen meningslöst eller onödigt att upprätthålla ett politiskt engagemang.

De har fel. Det finns inga vita fläckar på kartan som ligger utom räckhåll för politiken. Enda sättet att dra sig undan politiken är att dra sig undan civilisationen. I de radikala rörelsernas historia finns många exempel på sådana försök, och inget av dem manar till efterföljd. Varken troglodyterna, som förespråkade ett bokstavligt talat underjordiskt liv, eller den grupp som försökte utropa en fristat på ett korallrev som en stor del av tiden stod under vatten, kunde ge ett tillfredsställande svar på den uppenbara frågan: vilken vettig människa vill bo i en grotta eller under vattnet?

FÖR DEN SOM VÄRDESÄTTER de sociala, ekonomiska och kulturella fördelarna av det som Friedrich Hayek kallade den utvidgade ordningen – ett samhälle med långtgående arbetsfördelning, utbredda avtalsrelationer och effektiv välförbättring – framstår ett eremitliv i storskogen som ett oacceptabelt alternativ.

Liberalernas politiska uppgift i det skede av historien där vi befinner oss måste vara att maximera den individuella friheten inom ramen för ett samhälle som erbjuder välförbättring genom kapitalintensiv produktion och teknologiska framsteg. Detta åstadkoms genom en systematisk överföring av makt från staten till samhället. Vi måste identifiera, medvetandegöra och radikaliserade grupper som är bärare av sådana förändringar. Dessa grupper finns huvudsakligen i det civila samhället, men de finns också i den politiska sfären. För detta fordras en kader av hängivna och kompetenta liberaler som är verksamma inom, eller i anslutning till, dessa grupper.

SOM ENSKILDA MÄNNISKOR kan vi spara tid och möda genom att praktisera wu wei i många situationer, och möjligheterna att göra detta är större än kanske någonsin tidigare i det civiliserade samhällslivets historia. Men

Det finns inga vita
fläckar på kartan som
ligger utom räckhåll för politiken.

som samhällsmedborgare står vi samtidigt inför en annan uppgift – att påverka den politiska och sociala omgivning där vi lever, för att säkra de långsiktiga förutsättningarna för ett fritt samhälle i en värld utan gränshinder där människors rättigheter respekteras.

Frihetens vänner kan inte kosta på sig att bara flyta omkring. Utan verksamma värddjur dör den liberala smittan.

Per Ericson (per.ericson@svd.se) är ledarskribent i Svenska Dagbladet.